

Hoofdstuk 6. Exegese.

Methodie. De exegese of uitleg van een Oudtestamentische tekst hangt ten nauwste samen met wat ik onder Hoofdstuk 1 ter sprake bracht. Want nadat de tekst vertaald is en deze vergeleken is met andere vertalingen (Hoofdstuk 4), komt het hoofdwerk, de exegese van de tekst. Dat daar heel wat bij komt kijken, blijkt wel uit wat nu volgt.

De tekst. De eerste vraag die de exegese moet beantwoorden is: wat staat er? Nogmaals verwijs ik naar het gestelde in Hoofdstuk 1. De tekst moet filologisch of taalkundig onderzocht worden. Niet alleen woordenboeken en grammatica zijn hierbij onmisbaar maar ook de overgeleverde tekstgetuigen (Hoofdstuk 4) en tevens, maar in mindere mate, de zogenaamde tekstvarianten aangegeven in het tekstkritisch apparaat in Biblia Hebraica.

Niet altijd hoeft de ons overgeleverde Masoretische tekst van Ben Asjer en Ben Naftali de meest oorspronkelijke tekst te zijn. Het zou namelijk kunnen zijn dat een oudere tekst te reconstrueren is vanuit een bepaalde tekstgetuige. Doorgaans is dat echter giswerk en weinig nuttig. Met exegese hoef ik de Bijbel niet te herschrijven. Daarom kan ik de Masoretische tekst vertrouwen zo lang er geen reden tot twijfel bestaat.

Voor sommige Bijbelboeken zijn de handschriften die bij Qumran gevonden zijn voor het begrijpen van de tekst nuttig al geven de voorgestelde afwijkingen van de tekst nauwelijks problemen die de betekenis beïnvloeden.

Belangrijk is ook om de grenzen van het te exegetiseren tekstgedeelte te kennen. Er moet geconcludeerd worden of de tekst een afgebakend gedeelte of perikoop is. In elk geval moet vermeden worden te knippen in proza dat nog doorloopt of in poëzie midden in een versregel.

Tevens is het van belang na te gaan of de te exegetiseren tekst een herkenbaar begin en einde heeft. Dat geldt zowel de Hebreeuwse tekst als de verschillende vertalingen. Ik kan namelijk niet vertrouwen op de verdeling in hoofdstukken en verzen niet alleen omdat ze niet oorspronkelijk zijn maar ook omdat ze compleet verkeerd zijn. Daarom maak ik voor mijn onderzoek gebruik van de zogenaamde parasjen van de Masoreten aangegeven in Biblia Hebraica (Hoofdstuk 2).

Vertalingen. Voor de exegese zijn vertalingen nuttig. Ik ga hier niet herhalen wat in Hoofdstuk 4 geschreven is. Maar in de eerste plaats merk ik op dat het goed is zelfstandig een eigen voorlopige vertaling te maken uit het oorspronkelijke Hebreeuws zonder andere vertalingen te raadplegen. Allerlei woordenboeken neem ik daarvoor ter hand. Hebreeuwse woorden hebben dikwijls niet één betekenis maar een reeks betekenissen.

Een en ander houdt verband met het verschil tussen het Semitische taaleigen en Indo-Europese en Indo-Germaanse talen omdat de structuur divers is. Om één woord uit het Hebreeuws te omschrijven, hebben we vaak een veelvoud van woorden in het Nederlands nodig. Vertalen is om die reden een moeilijke bezigheid. Er dienen keuzes te worden gemaakt. Wil het goed zijn, zou een vertaling dezelfde algemene indruk bij de hoorder moeten achterlaten als de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst dat zou hebben gedaan indien er geen taalbarrière was geweest.

Na de bestudering van de grammatica en de woordenboeken (zie mijn boekenlijst) weet ik voldoende over het te exegetiseren Bijbelgedeelte zodat ik mijn voorlopige vertaling kan herzien terwijl ik mij tevens rekenschap geef hoe de tekstgetuigen met de betreffende tekst zijn omgegaan. En let op! Ook al bieden deze tekstgetuigen een andere vertaling betekent dat nog niet dat ze ook een andere Hebreeuwse tekst onder ogen hebben gehad!

Achtergrond. Bij exegese ga ik ook na wat de achtergrond is van het Schriftgedeelte. De tekst hangt namelijk niet in het luchtledige. Een tekst staat in een bepaald verband en dient contextueel te worden gezien. Wie een tekst isoleert, doet haar geen recht. Een Bijbelschrijver heeft een bepaalde tekst gesproken of geschreven in een bepaalde tijd en in een bepaalde concrete situatie. Daarom dient antwoord te worden gegeven op de vraag welke gebeurtenissen tot een bepaalde tekst hebben geleid.

Hebben bepaalde algemene ontwikkelingen in Israël of het Nabije Oosten het Bijbelgedeelte of een deel ervan beïnvloed? Zijn er soortgelijke gedeelten in de Schrift met dezelfde historische omstandigheden? Geeft dat enig inzicht? Onder welke historische situaties zou dit tekst-

gedeelte geschreven zijn of hebben die er juist geen invloed op gehad? Waarom wel? Waarom niet? Leidt het Schriftgedeelte tot een bepaald doel of zet het bepaalde ontwikkelingen op gang? Wat betekent dit alles voor de exegeese?

Archeologische kennis is van belang al geldt dit in mindere mate voor poëtische gedeelten van de Schrift. Ook het sociale aspect moeten we niet vergeten. Het te exegetiseren tekstgedeelte heeft wellicht betrekking op bepaalde aspecten of omstandigheden in het culturele leven van Israël. Waar kan dit dan worden geplaatst? Welke burgerlijke en maatschappelijke instellingen in Israël of daarbuiten verduidelijken dit gedeelte? En wat heeft dat voor vandaag te zeggen? Kunnen er vanuit de tekst lijnen worden getrokken naar andere gedeelten in het Oude en Nieuwe Testament?

Het dateren van een bepaalde Bijbeltekst in historische, profetische en poëtische verbanden is voor de exegeese van groot belang. Wat is de datum van bepaalde beschreven gebeurtenissen? Wanneer heeft een profeet de boodschap doorgegeven? Wanneer is een stuk poëzie samengesteld? Enzovoorts. Nu is het niet altijd mogelijk een gedeelte nauwkeurig te dateren. In elk geval moeten we zeer voorzichtig zijn gebruik te maken van secundaire literatuur omdat het begrip van de betreffende schrijver hierbij meespeelt. Beter is aan te geven wanneer een bepaalde Bijbeltekst in elk geval niet of wel geschreven moet zijn.

Functie. Naast de achtergrond dient ook de (literaire) functie van de te exegetiseren tekst onderzocht te worden. Want de woorden van het Oude Testament die door God geopenbaard zijn, hebben niet alleen een historische achtergrond maar ook een zekere literaire functie. We dienen ons rekenschap te geven van vragen zoals: hoe past de tekst binnen de sectie, het Bijbelboek, het literaire genre, het Oude Testament, het geheel van de Bijbel, en in die volgorde. Wat is de stijl, type en bedoeling ervan? Is het één van de vele soortgelijke teksten in hetzelfde Bijbelboek of in het geheel van het Oude Testament? In welke zin is de betreffende tekst enig in zijn soort.

Details zijn daarbij ook van belang want die kunnen ons helpen de tekst in verband te brengen met een specifieke culturele of historische situatie. De naam van de schrijver, indien bekend, werpt licht op zijn motieven, stijl, vocabulaire, vooral wanneer we deze kunnen vergelijken met andere gedeelten uit de Schrift van dezelfde auteur. Soms is het niet mogelijk dit alles na te gaan maar is wel iets bekend over het milieu waarbinnen de tekst ontstaan is. Ook kan iemand anders dan de oorspronkelijke auteur het geschrevene opnieuw gebruikt of in een groter geheel ingepast hebben; een zogenaamde redacteur. Als dat zo is, heeft dat theologische betekenis al moet de wens niet de vader zijn van de gedachte. Vanzelfsprekend ga ik in het tweede deel van mijn studie hierop nader in.

Vorm. Voor exegeese is de vorm van de tekst of het Bijbelgedeelte, het genre van die bepaalde Bijbeltekst, belangrijk. We moeten daarbij van het algemene naar het bijzondere gaan. We bepalen of het gedeelte historisch proza, poëzie of een psalm is. We letten dan op specifieke kenmerken die tot een specifieke tekst behoren. Want weliswaar kan de inhoud van de tekst verschillend zijn van andere gedeelten maar de specifieke kenmerken kunnen hetzelfde zijn.

Analyse van de vorm van de tekst stelt de exegeet in staat om de tekst te vergelijken met andere gedeelten van de Schrift van hetzelfde type en daaruit dan bepaalde conclusies te trekken. Een voorbeeld: een profeet die profeteert over de verwoesting van Israël door de HEERE zal voor zijn profetie mogelijk de vorm van een klaaglied gebruiken. Zijn klaaglied kunnen we dan vergelijken met andere klaagliederen en dit Woord beter verstaan.

Vanzelfsprekend werkt het trekken van overhaaste conclusies contraproductief. Een bepaalde psalm heeft bijvoorbeeld de literaire vorm van een koninklijke troonsbestijging en ambtsaanvaarding maar om uit dit feit te concluderen dat die psalm geen andere inhoud heeft in het Oude Testament of in de christelijke Kerk dan alleen als een oud Jeruzalems kroningsritueel is totaal verkeerd. De originele vorm interpreteren is één zaak, zijn mogelijke toepassing in literatuur, cultuur en theologie is een andere.

Vanzelfsprekend is het mogelijk dat bij de vergelijking tussen de ene vorm van de tekst met een andere vorm van dezelfde soort tekst bepaalde elementen ontbreken. Van belang is dan om erachter te komen wat de reden ervan zou kunnen zijn. Is het een bepaald mengsel van ver-

schillende tekstvormen? Het mogelijke antwoord op die vraag is van invloed op de exegese. We dienen dus een zo volledig mogelijk overzicht te krijgen van de tekstvorm.

Structuur. Voor een goede exegese is het juist om een samenvatting te maken van de voornaamste informatie die de tekst biedt; vanuit de tekst en niet kunstmatig. De tekst spreekt voor zichzelf. Vanuit de hoofdzaken kunnen dan de bijzaken onder de loep worden genomen. In het algemeen dienen we dan te letten op bepaalde schema's waarin de tekst is gevat. Vooral herhaling en rangschikking van woorden of uitdrukkingen zijn daarbij van belang.

Betekenis. Bij dit punt gaat het om de vraag wat de schrijver met deze tekst in zijn situatie heeft willen zeggen. Dat dient vers voor vers te worden vastgesteld. Het is bijvoorbeeld belangrijk de juiste omschrijving van bepaalde woorden en uitdrukkingen in kaart te brengen in het verband van het hele hoofdstuk of een nauwkeurig omschreven tekstgedeelte. Dikwijls treedt er een soort wisselwerking op. De betekenis van sommige woorden en uitdrukkingen vooral die welke theologisch geladen zijn, kan van invloed zijn op de zin en bedoeling van het gehele gedeelte evenals het verband, de situatie en de tijd waarin het tekstgedeelte geplaatst moet worden.

Toepassing. Met exegese ben ik niet klaar als ik mij geen rekenschap zou geven van de vraag hoe ik dit gedeelte kan toepassen op mijzelf, de situatie van mijn tijd, kerk en gemeente, maatschappij en politiek. In gereformeerde zin dient explicatio (uitleg) altijd gepaard te gaan met applicatio (toepassing). Zie het volgende Hoofdstuk.